

יד.-עד סוף הפרק דף השבוע

ביתר עיון

יד.

(י) בע' הטעם שאין העוברות ומניקות כשאר העם

(יא) בע' אם תוקעין בזמן הזה

(יב) בע' והלכתא בשומע תפילה

(א) בע' עוברות ומניקות מתעברות

(ב) בע' רב יהודה אומר בשופרות

עניני הלכה

יד:

(יג) בע' תקיעת שופר אצל הכותל המערבי

(יד) בע' חצוצרות בזמן הזה

(טו) בע' עברו אלו ולא נענו

(טז) בע' נפילת אפים

(יז) בע' על איזה יד נופלים

(יח) בע' קדית קריאת התורה לתחנון לע' צה"ל

(ג) בע' אין מטריחין את הציבור יוצר מדאי

(ד) בע' והלכתא בשומע תפילה

(ה) בע' שני מטין אם חשיכה

(ו) בע' איצטבה

(ז) בע' ממעטין בבנין של שמחה

(ח) בע' אין אדם חשוב רשאי ליפול

(ט) בע' אור זרוע לצדיק

דף השבוע לימוד מסכת תענית מוקדש

לע"נ נעכא גיטל בת שמואל הירש הלוי ע"ה

Sign up to receive these valuable *marei m'komos* at www.dafaweek.org

להערות קושיות וטעיות AsherMillman@gmail.com

שאמרו התרעה בעננו שהיא בפה הזכירו שופרות הרגילין בכל מקום ולפי שיש במקדש שופרות ועל בית המקדש הזכירו שופרות אבל בגבולין אין שם לעולם אלא חצוצרות. ומ"מ המחזור כדברי הרשב"א ז"ל דבמקדש איכא תרתי חצוצרות ושופר ובגבולין ליכא אלא חד מיניהו חצוצרות או שופר.

3) דרשה לראש השנה לרמב"ן - משמע מהך דהתרעה דתעניות בשופר היא ולא בחצוצרות, ויש מקצת חכמים נדחקין בזה ומוקמי לה במקדש, ועוד מצאתי בירושלמי (ר"ה פ"ג ה"ד) ראייה לדברי הגאונים קומי ר' יהושע בן לוי תקעין בתעניתא ר' יוסי בעי ויתקעון קומי בחצוצרתא ולא שמיע דתני חצוצרות במקדש ולא חצוצרות בגבולין, אלמא אין חצוצרות בגבולין כלל לא בראש השנה ולא בתעניות, והטעם דחצוצרות בכנופיא דכל ישראל כתיבי ולא בתענית דעיר אחת ומדינה אחת, והא דתני מקום שיש חצוצרות אין שופר היינו בכינופיא דכל ישראל, כגון בשעת מלחמה דוהרעותם בחצוצרות כתיב, והיו מתפללין זכרונות ושופרות כדאמר במסכת תעניות לפי שאין אומרים זכרונות ושופרות אלא בראש השנה וביובל ובשעת מלחמה, אלמא בשעת מלחמה אומרים אותם ותוקעין בשעת התפילה בחצוצרות כדכתיב, ואין שם שופר וכו'.

4) חידושי הריטב"א - מיהו איכא למידק [ד]הכא משמע [ד]התרעה דבתעניות בשופרות הוא, ואילו במסכת ר"ה פרק ראוהו ב"ד (כ"ו ב') אמרינן דבתעניות מצות היום בחצוצרות, ובמקדש תוקעים בשופר ובחצוצרות, אבל בגבולין מקום שיש חצוצרות כגון תעניות אין שופר... וכן כתב הרמב"ם ז"ל (פ"ד ה"ד) ותוקעין בחצוצרות, ולפי סברא זו נהגו בצרפת שלא לתקוע לעולם בתענית צבור כיון שאין לנו חצוצרות... אלמא אין חצוצרות בגבולין כלל ואפילו בתעניות... והנכון דשמעתין כפשטה בשופרות ממש... [ו]בתענית צרה של עיר אחת או במדינה אחת אפילו בא"י אין תוקעין אלא בשופרות, ובזה נתקיים יפה מנהגנו כמו שהנהיגוהו הגאונים ז"ל.

5) תוספות רי"ד טז : -ומאי דאמרן בפירקין דלעיל [ד]י"ד ע"א] במה מתריעין רב יהודא אמר בשופרות נ"ל דבירושלים קאמר אבל בגבולין בחצוצרות כדמפרש התם בברייתא.

יג:

ג) בע' אין מטריחין את הציבור יוצר מדאי

² באופן דיוצא דלפי דבריו אין המח' בין רש"י והרמב"ם באיזה איסורים נוהגים המתעברות ומניקות ורק באיזה זמן חל עליהם חובה זו.

א) בע' עוברות ומניקות מתעברות

1) רש"י ד"ה נקוט - כלומר תריץ דבשלש אמצעות היו מתענין ומתרתת לכולהו הנך מתנייתא וכו'.

2) רמב"ם הלכות תעניות פרק ג הלכה ה - עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין שבע תעניות אחרות על הצבור שני וחמישי ושני וחמישי ושני וחמישי ושני, ובאלו השבע בלבד עוברות ומניקות מתענות אבל בשאר התעניות אין עוברות ומניקות מתענות.

3) מגיד משנה שם - וראשונות [להרמב"ם] הן שש תעניות ראשונות ולזה פסק רבינו בברייתא אמצעות... [ופירש"י ז"ל שכל הברייתות מסכימות שבשלש אמצעות הן מתענות בלבד ולא בראשונות שהרי אינם חמורים כל כך ולא בשבע אחרונות לפי שהן מרובין ולא תוכלנה להתענות בהן וכו'... ובירושלמי מפורש ג"כ שאין מתענות בשבע אחרונות ורבינו תפס לו המתחזור לפי לשון הגמרא כי ברור הוא שהלשון יותר נאות לפירושו ממה שהוא לפי השיטה האחרת.¹

4) שפת אמת מסכת תענית דף יד עמוד א - וקצת י"ל לפע"ד דאפי' אי מתענין באחרונות [דהיינו שיטת הרמב"ם] מ"מ אין להם חומר כמו לשאר אנשים ונהגו בהו דין ראשונות לדין דאוכלין בלילות ממילא מיתרצא אחרונה דכוונת לא באחרונות היא שאין נוהג בהם דין אחרונות ובברייתא ראשונה דקתני דמתענות בראשונות הכוונה תעניות קלות כראשונות לאכול בלילה תעניות כאלו מתענים אבל זימניהו הוא באחרונות כנ"ל.²

ב) בע' רב יהודה אומר בשופרות

1) רמב"ם הלכות תעניות פרק א הלכה ד - ומריעין בחצוצרות בלבד, ואם היו במקדש מריעין בחצוצרות ובשופר, השופר מקצר והחצוצרות מאריכות, שמצות היום בחצוצרות, ואין תוקעין בחצוצרות ושופר כאחד אלא במקדש שנאמר בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'.

2) מגיד משנה שם - לדברי רבינו שלא הזכיר שופר בגבולין כלל יש לי לומר דשופרות לאו דוקא אלא כלפי

¹ מבואר מדבריו דהרמב"ם הקפיד יותר על הלשון אפי' שמהלכים אחרים מובנים יותר. ולפע"ד ראיתי זה כמה פעמים בדברי הרמב"ם.

1) חידושי בתרא שם- המסביר פירש הגדר ד"אין מטריחין" בדומה להא דאיתא בפי' ואתחנן "אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה", שהקב"ה אמר למשה שהגעת לגבול התפלה ואל תתעקש בתפלה יותר מדאי, וכן הכא אין להתענות יותר מהי"ג תעניות כי זה גבול הבקשה ואסור להתעקש בתענית יותר מדי, אבל רשב"ג מדמה תענית לתפלה שיש להרבות בה כדדרשו בברכות אפסוק "קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'", "שם התפללת לקב"ה, אז קוה אל ה' עוד הפעם, שיש לבקש עד שייענה מן השמים. ויש ליישב ב' החז"ל י"ל דבנוגע ליחד יש גבול, אבל בנוגע לרבים לכלל ישראל קוה וקוה בלי גבול. ובהא דתענית צבור סבור רשב"ג שהוי תפלה לצבור ומותר להרבות בתפלה ובתענית בלי גבול, אבל רבי סובר שזה רק כשיש צרה לכל כלל ישראל, אבל כאן מדובר כגון בעיר פרטי בצרה, הוי הדין כביחידים שאין לעבור הגבול של י"ג תעניות.

ד) בע' והלכתא בשומע תפילה

1) חידושי הריטב"א- ואמרינן מאי הוי עלה ואסיקנא והלכתא בשומע תפלה, והא דאמרינן במסכת ע"ז (ח' א') אם צריך לפרנסה אומרה בברכת השנים, **הני מילי לשאל בפרנסה לעצמו, אבל שאלת גשמים שהוא צרכי רבים ופרנסתם שקבועה בברכת השנים אין לומר אותה בברכת השנים אלא בזמן שהוא הגון לכל ולא בזמן שהוא קשה לשאר רוב העולם כנ"ל.**

2) מאירי- וביארנו שכל מה שהיחיד צריך לו שואלו בברכת שומע תפלה. מעתה יש עיירות שהן צריכות מטר בכל שנה אפילו בתקופת תמוז וצריכים לשאול אף בימות הקיץ נגמר הדין עליהם שלא ישאלו בברכת השנים אלא בשומע תפלה שדינם כיחיד השואל שאינו שואל אלא בשומע תפלה והוא שאמרו בתלמוד המערב בננוה צריכים למעבד תעניתא בתר פסחא אמר להו ר' מונא לכו ועשו ובלבד שלא תשנו ממטבע הברכה אף על פי שאף היחיד שואל בכל ברכה וברכה מעין הברכה ענין זה הוא חלוק משאר ענינים שיש בו קלקלה לרוב העולם שהגשמים בימות החמה סימן קללה הם ולפיכך לא הותר בהם לשנות מטבע ברכה אלא שיאמרה בברכת שומע תפלה שהיא נעשית כאפרכסת לכל דבר שאדם רוצה לשאול עליו.

3) פסקי רי"ד- ואף על גב דגם לגבי יחיד אמרי' שאם רוצה לשאול (על) [בסוף] כל ברכה מעין כל ברכה שואל, כגון אם יש לו חולה [בתוך] ביתו] שואל ברופא חולים, ואם צריך פרנסה בברכת השנים, **שאני שאילת מטר, דכיון דהוקבעה בציבור בימות הגשמים בברכת השנים ולא בימות הקיץ אינו דין שנשוה היחידין לציבור.**³

4) גבורת ארי שם- כיחידים דמינן ובשומע תפלה. פירוש רש"י כדאמרינן במסכת ע"א (דף ח') אם היה לו חולה בתוך ביתו מזכיר עליו בברכת החולים ולבסוף מוקמינן והלכתא בשומע תפלה כך שמעתי. ואני תמה אדרבה התם מסקינן איפכא בפרק קמא דמסכת ע"א (דף ח') הלכה שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אמר ר"י אף על פי שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם היה לו חולה בתוך ביתו אומר בברכת חולים ואם צריך לפרנסה אומרה בברכת השנים הרי אפילו למסקנא יחיד אם רוצה שואל את צרכיו בשאר כל הברכות מעין אותה ברכה אבל שאר מפרשים פירשו דשאני מטר כיון שהוא מזיק לרוב העולם בתקופת תמוז אין שואל בברכת השנים אלא בשומע תפלה.

ה) בע' שני מטין אם חשיכה

1) תוספות יום טוב מסכת תענית פרק א- בשני מטין - פי' הר"ב אבל אין מוציאין סחורתן וכן לשון הרמב"ם. ופשוט דלא קאמרי אלא במידי דמיכל דאליכ מאי כבוד שבת איכא. וכ"כ ב"י סי' תקע"ה. דהיינו דוקא בחנויות המוכרות מאכל ומשתה. **אבל המוכרות שאר דברים אין פותחין אותם כלל. וכן משמע מדברי רש"י. עכ"ל.** ולשון סחורה שייך במידי דמיכל דהכי אשכחן גבי שביעית לאכלה ולא לסחורה.

2) גבורת ארי- בשני מטין עם חשיכה. פירש רש"י שלא יראו בני אדם ויצטער ולפירושו **משמע דדוקא חנויות של מאכל ומשקה מטין כדי שלא יצטערו אבל חנויות של דבר אחר לית לן בה.** אלא פותחין לגמרי אפילו בשני. ואיני יודע למה פירש כן דיש לומר איפכא דפתיחת שאר החנויות אסורין לגמרי בין בשני בין בחמישי כל היום ולא הקילו בשני מטין ובחמישי פותחין אלא בחנויות של מאכל ומשקה בחמישי מפני כבוד שבת ובשני מפני התענית וכן נראה מדברי קצת מפרשי' כדפרישית.

3) רמב"ם הלכות תעניות פרק ג- ובשני מטין לעת ערב ופותחין את החנויות.

4) כסף משנה שם- ונועלים את החנויות ובשני מטין לעת ערב ופותחין את החנויות. כך היא הנוסחא האמיתית ובקצת ספרים כתובה בטעות.

5) מרכבת המשנה (אלפנדר) הלכות תעניות פרק ג- נ"ב ובגרסתנו מטין עד הערב נראה דכל היום היו פותחין מקצת דלתות וכמו שפירש רבינו ז"ל בפירוש המשנה בפירוש מטין אבל רבינו ז"ל שהיה גורס מטין לעת ערב וכן הוא גרסת הרא"ש ז"ל וראיתי להרב בעל הטורים

³ ומשמע מדבריו שהוי כעין הגמ' יג: דאין יחיד קובע ברכה לעצמו והה"ה שאינו דין שיחידים נשוו עצמם כרבים. וזה שלא כדברי הריטב"א והמאירי שהוי מטעם שהוי קללה להציבור.

ז"ל ברמזיו שכתב ובשני פותחין לעת ערב איני יודע מהו דבשני מטין לבד ולא פותחין וצ"ע.

ו) בע' איצטבה

1) רש"י ד"ה [אצטבה] פותח כדרכו - אפילו בשני.

2) רמב"ם הלכות תעניות פרק ג הלכה ז- אם יש לחנות שני פתחים פותח אחד ונועל אחד **ואם יש לחנות אצטבה [לפניה] פותח כדרכו בחמישי ואינו חושש.**

3) לחם משנה שם- ואם יש לחנות אצטבה וכו'. ונראה דרבינו ז"ל מפרש כך. אף על פי שאמרו בחמישי דפותחין כל היום כולו מפני כבוד השבת מ"מ אם היה לחנות שני פתחים הרי יכול לנעול אחד ולפתוח אחד ודיו. ואמר עוד דאע"פ דיש לחנות ב' פתחים אם יש לה אצטבה פותח ונועל כדרכו כלומר השני פתחים ואין צריך לפתוח א' ולנעול א' וכולה סיפא בחמישי הוי ולא בשני וכן נראה מדברי הרב ב"י ז"ל בסימן תקמ"ה.

4) מרכבת המשנה (אלפנדרי) שם- נ"ב אבל רש"י ז"ל כתב דאם יש לו אצטבה השתא אין החנות פתוחה לרה"ר ואם הוא פתוח אינו נראה כל כך פותח כדרכו אפילו בשני עד כאן הרי שכתב דדינא דאצטבה קאי נמי אמטין דיום שני דכיון דיש לו אצטבה מותר אפילו ביום שני להיות החנויות פתוחות אבל רבינו ז"ל מפרש דלא קאי כי אם אחלוקא דיום חמישי שאפילו יש לו שני פתחים פותחין אותן כיון שיש להם אצטבה ותמהני על הרב המגיד ז"ל איך לא ביאר זה דיש חילוק בין פירוש רש"י ז"ל לפי רבינו ז"ל.

ז) בע' ממעטין בבנין של שמחה

1) פירוש המשנה לרמב"ם מסכת תענית פרק א- ובנין ונטיעה האסורין בתעניות אלו, הוא בנין של שמחה ונטיעה של שמחה, כגון הציורים והכיורים שעושין העשירים בבנינים, ונטיעת עצי בושם והגנות שעושין המלכים. אבל בנין לדירה ונטיעה לאכול פירותיה ולהתפרנס ממנה אינו אסור ואין מונעין אותו כלל. ויהיה הגשם אחרי ניסן סימן קללה אם לא ירד מתחלת השנה עד זמן זה ובארץ ישראל או כל הדומה לה כמו שביארנו לעיל.

2) מלאכת שלמה מסכת תענית פרק א- כתב רבינו הא"י גאון ז"ל מדקא משוינן בנין נטיעת אירוסין ונשואין למשא ומתן מה משא ומתן רשות אסור והוא של שמחה אף בנין ונטיעת אירוסין ונשואין רשות אסור בשל שמחה **אבל מי שאין לו בית חתנות כלל ואין לו אשה ובנים הא ודאי של מצוה היא ואף על פי שהוא שמחה מותר ע"כ.**

3) שפת אמת מסכת תענית דף יד עמוד ב- בנין של שמחה פ"י רש"י לא בנין הצריך לו משמע דס"ל כמ"ש הר"ן דכל דא"צ לו אלא להרווחה להיות לו דירה מרווחת אסור רק בנין הצריך לו לדור בו מותר **ובתוס' פ"ק דמגילה כתבו דגם משא ומתן לא נאסר רק של שמחה כמו בבנין שאינו של שמחה דשרי ואין לך מו"מ גדול מזה ומ"מ י"ל דגם התוס' ס"ל דמו"מ ג"כ שלא לצורך פרנסתו אסור דהוי בכלל של שמחה, רק הצריך לו לפרנסתו מותר הן במו"מ הן בבנין.**

ח) בע' אין אדם חשוב רשאי ליפול

1) מהרש"א - אין אדם חשוב רשאי ליפול כו' פרש"י. שמה לא יהיה נענה ויחרפוהו עכ"ל **וטעם זה אינו מספיק אמאי אינו רשאי ובירושלמי הוסיף טעם דשמה לא יענה ויתחלל שם שמים ויאמרו שאין תוכו כברו ועי"ל בטעם הדבר כדלעיל לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה תלמיד עושה דמחזי כיהורא.**

ט) בע' אור זרוע לצדיק

1) מהרש"א טו.- ולא הכל לשמחה כו'. **פרש"י דישירים עדיפי מצדיקים אבל הרשב"א כתב שהישירים היא מדרגה למטה מצדיקים כו' ע"ש וכ"נ מנוסח נשמת שסידרן ישירים צדיקים חסידיים קדושים אך מה שכתב הרשב"א בזה שהצדיק שהוא השלם זוכה לאור שהוא עיקר התענוג וכ"ש לשמחה כו' ע"ש בעי"ל לישנא דלא הכל לשמחה לא משמע כן דדומיא דכל הנך דלעיל ודאי דקאמר ונראה לפרש דאור מונח אתענוג רוחני בעולם הבא ושמחה מונח אתענוג גופני ולזה אמר אור זרוע לצדיק כי הצדיק זוכה בעוה"ב לאור שהוא תענוג רוחני וקאמר אור זרוע כמו שהזרוע מצמיח ומתגדל כן אור השגת הצדיק מצמיח ומתגדל תמיד כמ"ש צדיקים יושבים ונהנין מזיו השכינה אבל הישרים אינן זוכין לכך רק לשמחה שהיא תענוג גופני משמח לב ישירים.**

2) קרן אורה- יש לדקדק הא כתיב בסיפא דקרא שמחו צדיקים בד', ולדברי רש"י ז"ל דישירים עדיפי מצדיקים יש ליישב פירושא דקרא הכי, אור זרוע לצדיק כו', כי **הצדיק על ידי זריעת מעשיו טובים מצמיח לו אורה, וישירים הגדולים מצדיקים יצמיחו להם מפרי מעשיהם שמחה, ואמר הכתוב גם שאין לצדיקים שמחה מצד עצמן עם כל זאת שמחו בד', כי בחסדו וטובו הגדול כולם ישמחו...ועיין מהרש"א ז"ל שהביא ראיה מנוסח של נשמת דצדיקים עדיפי. ויפלא אמאי לא הביאו מנוסח תפלת ראש השנה איפכא, ובכך צדיקים יראו וישמחו, וישירים יעלוזו, וחסידיים ברנה יגילו כו', ולפי הנוסחא (מאי) [ואז] צדיקים יראו וישמחו, משמע נמי כשיטת רש"י ז"ל, כי לעתיד לבא כל אחד יעלה מעלה, ויזכו צדיקים לשמחה.**

כדי קיום הולד. וכן נמי נראה לי בחולים,⁵ וכן נראה לי לפרש הך דאמרין (שם) ואל ינהיג עידונין בעצמו.

6 ערוך השולחן אורח חיים סימן תקעה- עוברות ומניקות מתענות בג' האמצעיות ולא בג' ראשונות מפני שהם קלים עדיין ולא בז' אחרונות משום דא"א להטיל עליהם כל כך תעניתים אחרי שהתענו כבר ג' תעניות [ומתורץ קושית המג"א סק"ה ע"ש].⁶

יא) בע' אם תוקעין בזמן הזה

1) רמב"ם הלכות תעניות פרק א הלכה א- מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור, שנאמר וכו'.

2) קרבן נתנאל מסכת תענית פרק ג- כתב הרמב"ם פ"א מהל' תענית... ואני תמה למה אין אנו נוהגין כן לתקוע בעת צרה. 'ואף על פי שאין ת"צ בבבל. מ"מ הלא מדאורייתא מצוה לתקוע בלא תענית. מ"א ריש סי' תקע"ו. ולי לק"מ דהא מקרא מלא וכי תבאו בארצכם וגו' והרעותם בחצוצרות. נמצא שמצות עשה מן התורה בארץ ישראל הוא וזה שכתב הרמב"ם ומריעים בחצוצרות בלבד בגבולין. היינו חוץ למקדש אבל מ"מ בארץ ישראל דוקא.

3) הרמב"ן תענית טו. - ושוב מצאתי בתשובות הגאונים ז"ל שמנהגו לתקוע בתעניות בשופרות וכו'.

4) ספר אבודרהם סדר תפלת התעניות- ובימי התעניות האלו זועקים בתפלות ומתחננין ומריעין בחצוצרות בלבד. ואם הי' במקדש מריעין בחצוצרות ובשופר שאין מריעין בחצוצרות ובשופר כאחד אלא במקדש שנאמר (תהי' צח, ו) בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'. אבל בצום שבעה עשר בתמוז ושאר ארבע הצומות אין מתריעין שכבר עברו ואין זועקין לשעבר אלא שמזכירין המאורע מפני עגמת נפש.

5) ערוך השולחן אורח חיים סימן תקעו- ויש מי שהקשה דכיון דמן התורה מריעין בחצוצרות או בשופר בעת צרה למה אנו אין עושין כן לתקוע בעת צרה [מג"א]... ועוד נלע"ד דהתרעה לא הוי מן התורה רק בזמן הבית.

יב) בע' והלכתא בשומע תפילה⁸

תיקשי דתתענו עכ"פ ד' אחרונות של ז' דכבר היה להם זמן בינתיים א"כ יאמר דעדיין חלשות מחמת האמצעיות. וצ"ע.⁷ מבואר מנהגים שונים בין דברי הק"נ ודברי האבודרהם לדברי הק"נ לא היה המנהג לתקוע בעת צרה אכן מבואר מדברי האבודרהם דכן היה המנהג אפילו בחו"ל.⁸ מראה מקומות אלו מתהלה ליונה.

3) ילקוט יוסף קצוש"ע אורח חיים קצת הערות בנוסח תפלת ימים הנוראים- ובכן צדיקים יראו וישמחו וישירים יעלוזו וחסידיים ברנה יגילו. הוא ע"פ מה שאמרו בתענית (טו א), צדיקים לאורה וישירים לשמחה, שנאמר אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, ופרש"י ישרים עדיפי מצדיקים. וכן כתב המלבי"ם (תהלים קמ. יד), אך צדיקים יודו לשמך, והישירים שהם במדרגה יותר מצדיקים ישבו את פניך וישיגו אותך בעצמך, ולא רק שמך בלבד. ע"כ. ורבינו יהודה בר יקר (רבו של הרמב"ן, בעמוד נד), כתב, שצדיקים היא המעלה העליונה, והמעלה השניה, חסידיים, והם בעלי תשובה, והשלישית היא זקני עמך בית ישראל, והיא מעלת הישרים. ואף על פי שבנשמת כל חי, הסדר בפי ישרים תתרום, ואח"כ ובשפת צדיקים תתברך וכו', שם רצה המחבר לרמוז ע"פ הסדר ההוא ליצחק ולרבקה, בראשי תיבות, ולכך לא סידרם כסדר מעלתם. ע"ש

ביתר עיון

י) בע' הטעם שאין העוברות ומניקות כשאר העם

1) רש"י ד"ה נקוט- דכיון דשבע נינהו לא מצו עוברות ומניקות למיקם בהו.

2) מגן אברהם תקעה סעיף ה- לא בג' ראשוני. דלא תקיף רוגזי כולי האי ואחרוניו כיון דז' נינהו לא מצו עוברות ומניקות למיקם בהו (רש"י) וק' יתענו עכ"פ ג' תעניו וצ"ל כיון שא"א להתענו' כולם אין מחויבי' להתענו' כלל. וכ"מ ממשי"ל סי' תקע"ז ועסי תקע"ו סי"ד. וא"כ אם ציבור גזרו ג' תעניו' ויש אדם חלש שאינו יכול להתענו' כלם א"צ להתענו' כלל וצ"ע

3) ברכת אברהם על דברי המג"א- ומבאר בזה דהתקנה על כל הז' ביחד כתענית אחד, וכמו שמי שאינו יוכל לצום יום שלם אין עליו דין לצום לשעות, כמה שיכול, שלא נתקיים בזה תענית, כמו כן בהנך ז'. ומזה מובן משי"כ המג"א על אדם חלש.

4) מאירי יא: - ומ"מ למדנו מדברים אלו במי שאי אפשר לו להתענות שראוי לו לצער את עצמו לשעות כמה שאפשר לו וכן הדבר נאה.⁴

5) ראבי"ה חלק ג - הלכות תענית סימן תתנב- ואפי' מעוברת ומניקות שאינן מתענות [אלא] בשלש אמצעיות, כדאמרין לקמן בסוף פרקין, גרסינן עלה בירושלמי ואף על פי כן אינן מתנהגות בתפנוקין אלא אוכלות ושותות

⁴ והביא מאירי זו מקודם וצ"ב ולכ' הם שלא כדברי המג"א שהזכיר שלא להתענות כלל אכן י"ל דאיה"נ שאין להתענות אכן אעפ"כ כדי לצער עצמו.

⁵ וזהו לכ' כדברי המאירי.

⁶ דהיינו שלא כדברי המג"א דהם תקנה אחת ורק דא"א להם להתענות עוד ג' אחר שכבר התענו שלש מקודם. אכן לכ' לפי"ד

1) בי"ח אורח חיים סימן קיז - מיהו קבלתי דיש לזיהור שלא לשאול גשמים כלל שלא בזמן שתקנו חכמים אפילו בשומע תפילה אלא מרצין לפניו יתברך בתעניות ובסליחות בי"ג מדות ואומרים פסוקים ומזמורים של מטר אבל אין שואלין ותן טל ומטר.

2) ט"ז אורח חיים סימן קיז ס"ק ב- נ"ל דהא דבצבור מותר להתפלל בש"ת היינו כשמתפללין בלחש אבל לא יאמר אותו הש"ץ בקול רם אפי' בש"ת דאי' ספ"ק דתענית שלחו ליה בני ננוה לר' כגון אן דאפי' בתקופת תמוז בעי' מטר' היכי נעביד כיחידים דמינן או כרבים דמינן כיחידים דמינן בש"ת או כרבים דמינן ובברכת השנים שלח להו כיחידים דמיתו ופרשי' ובש"ת אמרי' לשאלת מטר כיחיד השואל צרכיו דהא דאמרינן שאלה בברכת השנים אפי' ביחיד משום דזמן צבור הוא אבל במלתא אחריתי דהוה ליחיד ולא לצבור כי הכא דתקופת תמוז לאו זמן שאילת צבור הוא בש"ת הוא דמדכר ליה ולא בברכת השנים עכ"ל הרי שאין לנו כח לעשות תפלת צבור מזה אפי' ארץ בכללה אם יאמר אותה הש"ץ בקול רם כשחוזר תפלתו יעשה מזה תפלת צבור וחומר טפי מיחיד האומר אותה בברכת השנים בזה כי הקפידו חכמים שלא לעשו' תפלת צבור מזה רק בזמנם וכי'.

3) משנה ברורה סימן קיז ס"ק ט- מנהגנו כהיום שאומר הש"ץ בש"ת אבל אינו אומר ותן טל ומטר לחוד כ"א בפסוקים ושאר לשונות וכבר נדפס בסידורים. ובשבת ור"ח ויו"ט [ו] מזכירין י"ג מדות ואומרים מזמורי תהלים של מטר כדאיתא בסידורים.

עניני הלכה

יג) בע' תקיעת שופר אצל הכותל המערבי

1) שו"ת ציץ אליעזר חלק יא סימן טז- א. אודות תקיעה בשופרות וחצוצרות בעת צר ועי' הכותל המערבי... והנה המעוררים על זה לתקוע בחצוצרות בעת צר על יד הכותל המערבי תנו ומייתו בידם הלכה מפורשת ופסוקה ברמב"ם פ"א מה' תענית ה"א שפוסק וז"ל: מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבוא על הצבור שנאמר על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות, כלומר, כל דבר שיצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו עכ"ל. הרי מפורש שעל כל צרה שלא תבוא על הצבור ישנה מ"ע להריע בחצוצרות. והגם שרבותינו מאורינו הגדולים מרנן הב"י והרמ"א ז"ל לא הביאו זאת בדלתי ביתם ולא העלוה על שלחנם הטהור, ואשר לדעתי ברור שמשום כך לא חשו לזה בכל הדורות עד עתה לא בחו"ל ולא בארץ ולא עלה

על דעת מישהו מרבותינו ששימשו בקדש לחדש חדשה בזה ולהתפאר בכך על הקודמים, מכל מקום תולים א"ע המעוררים בדברי המג"א בסי' תקע"ו שמעתיק את דברי הרמב"ם ומתמה מתוך כך למה אין אנו נוהגין לתקוע בעת צרה ואף על פי שאין ת"צ בבבל מ"מ הלא מדאורייתא מצוה לתקוע בלא תענית יעו"ש... ואני משער שכדי שלא יצא הדבר כמוציאים לעז על כל הדורות מאז גבלינו מארצינו, שלא נהגו כך, בודאי, תולים א"ע בדברי הפרמ"ג והנתיב חיים שכותבים להסיר תמיהת המג"א, ומחלקים בין א"י לבין חו"ל, וכי המ"ע היא רק בא"י כמ"ש בארצכם. והיינו בא"י דוקא. וא"כ דון מינה שהא כאן בארץ ישראל איכא המ"ע הזאת... ובאמת כבר העיר ע"ז החיד"א ז"ל במחזיק ברכה, ומביאו כתר"ה בדבריו, דעדיין קשה דאין נוהגין כן אפילו בארץ ישראל... הרי לנו הכרעה ברורה של מרן הב"י [בהמגיד משנה א' ד' ז"ל, דלא רק זאת דבגבולין לא בעינן דוקא חצוצרות וסגי גם בשופר, או זה או זה, אלא אדרבא עוד לאידך גיסא דבגבולין אין תוקעין אלא בשופרות ולא בחצוצרות, ורק בתעניות שבמקדש שהיה במעמד כל ישראל הוא דהיו תוקעין בחצוצרות. וא"כ מה מקום לתימה, או לחידוש, שיתקעו בזמנינו בחצוצרות, וברור על כן שקושית המג"א לא היתה כלל וכלל למה שאין תוקעין בחצוצרות, אלא כל קושיתו היא על שאין תוקעין בשופר, אבל שיתקעו בחצוצרות מאן דכר שמה... אבל שיתקעו בחצוצרות לא עלה על לב מישהו. ואין גם להעלות על לב לחדש בכזאת... וזה שלא תקעו מקדמתא בשופר גם בארעא קדישא [שהחיד"א בעצמו מסיים על קושיתו זאת בלשון: ויש ליישב קצת] נראה, מפני דסוברים היו שגם לכך צריכים שא"י תהא תחת ידנו, או שהגזירה תהא על רוב ישראל... ולכן בודאי אין לתקוני ולאנהוגי לתקוע בעת צרה אלא בשופרות בלבד. וכדכותב הריטב"א שהנכון כשי' הגאונים ז"ל שהתקינו לתקועי בשופר בתעניות... בעל כרחנו המסקנא המתבקשת ברורה היא, דיש להכריע לשלילה ולומר, דאין לנו לחדש מצוות כאלה [דהיינו חצוצרות] מדעתינו ולא טוב אנו מאבותינו ורבותינו הגדולים שבכל הדורות מאז חורבן הבית [לרבות אלה שגרו ושמשו בקדש בפעיה"ק ת"ו וערכו מדי פעם תפלות בעת - צר ע"י הכוה"מ = הכותל המערבי] = שלא עלה על לבם לעשות כזאת, והוא מפני זה, בידעם שזה לא לרצון לתקוע בחצוצרות במצב שבנ"י נמצאים בלי מקדש - קל ובלי מזבח,

יד) בע' חצוצרות בזמן הזה

1) שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן קסט- [הקושיא היתה] וכי אין אנו יכולים לעשות חצוצרות של כסף, הנה לע"ד משמע שלחוסרים שהתקיעה היא בחצוצרות צריך דוקא באלו החצוצרות שנעשו לתקוע בהם במקדש דוקא. דלכן ניחא מה שכלל הרמב"ם למצוה אחת התקיעות שבשעת הקרבנות והתקיעות

שבעתות הצרות בספר המצות מ"ע נ"ט ובמנין המצות בתחלת החבור של היד החזקה והמ"מ בריש הלכות תעניות הקשה עליו עיין שם.

2) שו"ת ציץ אליעזר חלק יא' סימן טז- בדברי כתר"ה ראיתי שמעתיק מס' שו"ת אגרות משה חאו"ח קס"ט... ובמגיל לחידוש זה יש לצרף ולהביא [או לעשותם לעיקר] גם דברי היעב"ץ במור וקציעה שכותב דנ"ל לדבר פשוט דאין המצוה אלא בא"י בלבד וכו', וכמו"כ, אין המצוה אלא בכהנים ובחצוצרות והאיזנא ליכא כהנים מיוחסים ולא חצוצרות של תורה משו"ה מסתברא דאפי' בא"י ליתא מצוה השתא עיין שם. [ואולי כוונת המו"ק בכתבו דליכא חצוצרות של תורה באמת לכך הוא מפני דבעינן חצוצרות דמקדש וכנ"ל]...חוץ מכל האמור, ישנה עוד לפנינו גם שיטת הסמ"ג שלא הביא בכלל מצוה זו לתקוע בעת צרה, והמפרשים דעתו דס"ל שאין זו מ"ע רק הבטחה מאתו יתעלה שאם יגיענו צר הצורך ופחד אויב ונריעה בחצוצרות לעורר לבבינו לתשובה נושע מאויבינו, כדמבאר בספר מעין החכמה על המצוות...ועוד זאת. בספרי בהעלותך שם איכא פלוגתא בין ת"ק לר"ע אי החצוצרות נאמרו על כל עתות בצרה...והאריכו בזה בשו"ת מהר"ם שיק ומהר"א אסאד בתשובותיהם שם אי הלכה כר"ע בזה או כת"ק עיין שם...ומוסף על כל האמור ישנם גם חילוקי דעות בין הפוסקים אם כל החצוצרות צריכים שיהיו בגבולין משל כסף או רק פיהן לבד אבל גופן צריכין להיות דוקא של קרן המורה על הדין כח שור, יעוין בטורי אבן ר"ה ד' כ"ו ומהר"א אסאד שם יעו"ש, באופן שאנו נכנסים בזה בסבך הספק בהכרעת ההלכה בזה... ואם כן בשימנו על לב, איך שמצד אחד מוטל הדבר בספק גדול אם בכלל ישנה המצוה של תקיעה בחצוצרות ובפרט בגבולין ובוזה"ז, וגם אי ישנה המצוה עדנה שאלה גדולה היא אם נאמרה לעיכובא דוקא בחצוצרות ולא בשופר...ומצד שני אם נשתמש בהם אנו נתקלים לדעת הרבה מהפוסקים גם באיסור, הן מכח זה דלא ברור לנו אופן עשייתם, וגם לא נדע אם הכהנים שיתקעו בהם המה מיוחסים, והן מכח זה דאולי צריכים לכך כנופיא של כל ישראל או רובם, ולתקוע בחצוצרות וקול שופר גם יחד איכא עוד איסור נוסף, והכל כנז"ל.

טו) בע' עברו אלו ולא נענו

1) שולחן ערוך אורח חיים הלכות תענית סימן תקעה סעיף ז- כשמתענים על הגשמים ועברו י"ג תעניות אלו ולא נענו, ממעטין במשא ומתן ובבנין של שמחה (אא"כ כותלו נוטה ליפול) (טור), וממעטין באירוסין ונישואין אלא אם לא קיים מצות פריה ורביה, וממעטין בשאילת שלום בין אדם לחבירו; ותלמידי חכמים לא ישאלו שלום אלא כנזופין וכמנודים למקום, ועם הארץ שנתן להם שלום משיבין לו בשפה רפה וכובד ראש; ותלמידי חכמים לבדם חוזרים ומתענים שני וחמישי ושני עד שיצא ניסן של תקופה.

2) משנה ברורה סימן תקעה ס"ק יח- של שמחה - לאו דוקא אלא ה"ה לכל בנין שא"צ דאינו נעשה אלא לנוי ולהרוחה בעלמא. ודע עוד דשל שמחה קאי גם אמשא ומתן דאינו אסור אלא של שמחה כגון צרכי חופה לבנו.

טז) בע' נפילת אפים

1) בסידור יעב"ץ (הנד"מ ע' רצ"ד אות ט') - נפילת אפים צריך לומר מיושב. ומהדין היה ליפול על פניו לארץ, אלא שאין אדם ראוי לכך בדורות הללו, שאמרו חכמים (מגילה כ"ב ב) אין אדם חשוב רשאי ליפול אלא א"כ יודע שנענה כיהושע בן נון.

2) ערוך השולחן (סי' קל"א סעיף ד')- עיקר נפילת אפים הוא בפישוט ידיים ורגלים בפנים שטוחות על הארץ כדרך שאנו עושין ביוה"כ וכו'. ואין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אא"כ הוא יודע בעצמו שהוא צדיק כיהושע וכו'. ומפירשיי (מגילה כ"ב א) מתבאר כדי שלא יתבזה אם לא יהא נענה תיכף וכו', ודוקא בציבור אין לו לעשות כן אבל ביחידות מותר. וזהו הטעם שאמרו בגמ' דאביי ורבא כדנפלו על אפיהו אצלו אצוויי, כלומר, הטו על צדיהן מעט כמו שהמנהג אצלינו ולא נפלו על הקרקע, ולפ"ז אנחנו בודאי איננו כדאים ליפול בפנינו על הקרקע וכן המנהג פשוט.

יז) בע' על איזה יד נופלים

1) ריקאנטי במדבר פרק טז- בפסוק [כב] ויפלו על פניהם, נרמז סוד גדול בנפילת אפים, כי לעולם צריך לכונן בתחינה, וטוב לעשותה אחר התפלה בסוד סומך גאולה לתפלה, לחבר את האהל להיות אחד מפני שהרמז לשכינה, על כן אסור לעשות נפילת אפים בלילה שלא להפרידה מן הבנין, כטעם אין אומרים בתפלת ערבית תהלה לדוד, ובלילי האשמורת טוב להאריך בתפילות ובתחנונים עד נכון היום, ואז יפול על פניו ויאמר אליך יי נפשי אשא [תהלים כה]. ובעבור כי ראיתי מנהגות חלוקות בנפילת אפים, שיש מי שמטה על שמאלו מטעם [תהלים מד, כג] כי עליך הורגנו כל היום, ויש מי שמטה על ימינו בסוד אשה משתוקקת לבעלה ופונה אליו בהיות המטה צפון ודרום ושמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני, אחוה דעי אף אני כי הדעת האחרון הוא עיקר, כי צריך לפנות לצד צפון ולא לפנות אליה עורף, והבן זה. ומכאן תבין סוד שאמרו רבותינו ז"ל [מגילה כב ע"ב] אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע בן נון וכו', וטעם שלא להטריח בדבר שאינו נענה וכו'.

2) ספר האשכול (אלבק) הלכות תפילה דף יט עמוד ב- האי דנוטין לצד שמאל שכך היו מרביצין את התמיד

כששוחטין אותו על שמאלו וכל מי ששוחט מרביץ
הבהמה על שמאלה.

יח) בע' קדית קריאת התורה לתחנון לע' צה"ל

1) שו"ת משנה הלכות חלק יח סימן צג- ובדבר שאלתו
שנשאל על ידי חייל אחד המשרת בצבא על קו הגבול,
ויש שם מנין. ובשני וחמישי, אין להם די זמן לומר
תחנון וגם קריאת התורה, אלא לאחד מהם, איזה מהם
יש לו דין קדימה.

תשובה, הנה פשוט דקריאת התורה עדיף, שהרי עיקר
אמירת תחנון אחר השמונה עשרה, אינו אלא רשות.
וכמו שכתב רב נטרונאי גאון ז"ל. הובא בטור (סי' קל"א)
וז"ל, ורב נטרונאי כתב, נפילת אפים בצבור על פניהם
אחר התפילה רשות הוא. ומהאי טעמא אין נופלין בבית
האבל, ואין נופלין בבית החתן. ואין אדם חשוב רשאי
ליפול על פניו, אלא אם כן הוא בטוח שיענה כיהושע
(מגילה כ"ב ע"ב)? ובשו"ת הריב"ש (סי' תי"ב) האריך
בזה, והביא ראיה מבבא מציעא...אלא ודאי דנפילת
אפים הוה ליה דינו כרשות, והכי קיי"ל להלכה. והגם
שודאי דחס ושלום להקל שלא לאמרה בכדי, ועיין בספר
נימוקי או"ח כאן (סי' קל"א סק"ז). מכל מקום לדין
פשוט, כיון דקריאת התורה בשני וחמישי, מתקנת משה
רבינו הוא, כמבואר בבבא קמא (פ"ב ע"א).

⁹ מבואר מזה דרב נטרונאי גאון לימד מזה דכל נפילה נכלל בדין
שלנו ולא רק כל גופו.